

## Eski Yunan Tarihine Giriş: 8. Dersin Metni

2 Ekim 2007

### 1. Bölüm : *Hoplit Phalanks*'ın Neden Başkaları Tarafından Benimsememiş Olması Hakkında Üretilen Kuramlar

**Profesör Donald Kagan:** Bugünün konusu olan Yunan tiranlık yönetimine başlamadan önce, benden *hoplit phalanks*'ının İ.Ö. 6., 5. ve 4. yüzyıllarda çok başarılı olup olmadığı konusunda bir şeyler söylemem istendi; ben de bir yanıt vermeye çalışacağım; neden Yunanlı olmayan başka gruplar, onlarla bağlantılı olanlar göre göre kurbanları oldular, neden kendilerini uyarlayamadılar? Şunu açık seçik söylemeliyim, bu derste karşılaştığımız başka ilginç sorular gibi, size tamamen tatmin edici bir yanıt sunamam. Sadece fikirlerimden bahsedebilirim. Ama bu konu şimdiye dek tarihte olduğundan tamamen, çok daha fazla tartışmalı bir konuma gelmiş bulunmaktadır; çünkü tarihte Batı dünyasına bağlanan her şey, özellikle başka bir dünyayla ilişkiler, Batı hakkında mükemmel veya özel veya olumlu gözüken her şeyi kötülemeye çalışan bir politik saldırının parçası olmuştur. Burada çok fazla vurgulamasak da, bu kişiler bunların aslında kötü olduğunu, ya da çok muhteşem olmadığını, hatta hiç olmadığını dahi söylüyorlar. Bu da işte içinde olduğumuz durum, yani öğrencinin sorduğu soru değil de, bütün bunların içinde olduğu ve genel olarak sorgulanan durumu oluşturur.

Bu konuda oluşan mutsuzluğun kısmen de olsa nedeni, bence bu sorunun asıl yanıtı tam olarak *polis*'in karakterinde saklıdır. Yurttaşların kafalarında çok ciddi boyutta bir grup *ethos*'un, yani bir grup değer olduğunu söylemeliyiz ve bunun da, Homeros'dan miras kalmış, askeri ortamlardan eksik olamayacak yiğitlik ve yeni oluşan *polise* sadakat ideolojisiyle birlikte, bir yurttaş için en önemli unsurları oluşturduğunu vurgulamak gerekir. Aynı zamanda bir yurttaş için yeni bir tutum oluşmaktaydı bu, her şeyden önce, bir *polise* mensup her erkek için ordusunun saflarında kahramanca savaşabilmenin onun için en önemli sorumluluğu oluşturmasıydı bu. Bundan çıkan gelişmeler tabii ki hikâyenin sonlarına doğru tamamen rastlantısal olur; yani bu geliştirilen ve ellerinde zaten olan silahları ve savunucu zırh içeren savaş tekniğini bu oluşan *ethos*la birleştiren, bir bütünlük gerektiren *phalanks* oluşmuştu ve bu da bireylerin sıradan konumlarına olan saygılarına ciddi boyutta dayanmaktaydı, bu da aynı zamanda *polis*'in önemli bir karakteristiğini oluşturan amaçların ortaklığını da belirlemektedir.

Tabii ki, her tür devletin, her tür insanın, her tür kabilenin kendi içinde bir birine bu nitelikte bir sadakati bulunmaktaydı, yoksa bir bütün olarak zaten ayakta duramazlardı. Ama bu sadakat bağlarının ne denli kuvvetli olduğu ve ne denli insanları etkilediği arasında ciddi düzeyde farklılıklar bulunmaktaydı şüphesiz. Aynı insanlar arasında tarihin farklı zamanlarında bu kavramın gücünü ve buna olan bağımlılığını ve hatta fikir olmaktan öteye gitmiş olduğunu görmek mümkündür. *Poliste* yaşayan her Yunan

erkeğinin kanına girmiş ve çoğalmış bir kavramdı bu; diyelim ki, 7. yüzyılda, hatta daha da erkenden başlayarak ve *polis*in otonom ve bağımsız kaldığı sürece dayanmaktaydı. Perslere karşı gelen Yunanlılar buna güzel bir örnek oluşturmaktadır, çünkü Yunanlılar Perslerle Yunanlı olmayan yabancılarla savaştıklarından daha fazla savaştılar; Persler de ayrıca oldukça zorlu bir grup oluşturmaktaydı. Hatırlarsanız, bu dünyada Persler tanıdıkları tüm güçleri yenmişti ve kocaman, herkese göre kocaman bir imparatorluğu kontrol ediyordu, kendi bildikleri dünyada da büyük alanlara egemenlik kurmuşlardı. Dolayısıyla Yunanlılar için Persleri yenmek sıradan bir şey değildi; bu tabii ki herkesi şaşırtan ve açıklama gerektiren bir şey olacaktı. Gerçekten, bu ortaya attığım soru, yani üzerinde yoğunlaşmamız gereken şey, aslında Perslerin neyi yanlış yaptığı olmalıdır.

Bu durumda, sorunun yanıtı aslında çok zor değil kanımca, çünkü Pers İmparatorluğu birçok farklı yerden onların boyunduruğuna girmiş birçok insandan oluşan bir karmaydı ve bunların Pers Kralı'yla olan bağları neredeyse mesleki diyebileceğimiz bir nitelikteydi, yani onlar köle konumuna girmişlerdi. Pers Kralı ne yapmalarını söylerse, onu yapmaları gerekmektedir, hatta buna zorunluydular ve onlardan da beklenen buydu. Ama kral da fanatik değildi, beklentileri bu insanlardan olanaksız şeyler içermemekteydi. Hatta Pers kontrolü, birçok açıdan, başkalarına kıyasla daha kolay, cömert ve daha az etkileyici olarak nitelendirilebilirdi. Mesela, din açısından bakarsak kimseyle uğraşmamışlardı; insanların dini inançlarına ve ibadetlerine hiç karışmamışlardı. Aranızda Tevrat'ı okuyunuz varsa, hatırlarsınız ki Persler önemli noktalarda ortaya çıkar ve onlara herkes tarafından çok iyi davranılmıştır. Bir iki tane kötü Pers de bulunmaktaydı, ama bunlar bastırılıyordu. Persler genelde iyi davranıyordu; bunlar Yahudilere iyi davranan sayılı gruplar arasındaydı, çünkü kendi dini hayatlarında Yahudilerin yaptıkları onların umurlarında değildi, ancak Persler için önemli olan iki ciddi ve temel konuyu tatmin ettikleri sürece... Bunlar da kral adına askeri görev ve vergilerin ödenmesiydi. Bunları tatmin ettiğiniz sürece ve sorun çıkartmadığınız sürece, Perslerin açısından başka bir şey düşünmeniz gerekememekte idi.

Peki neden o zaman Persler bu benimseyemediler? Çünkü ordularının çoğu Pers bile değildi de, ondan. Yani bu nitelikte bir savaş şekli için birbirlerine bu adamların çoğu gerekli yakınlığı taşıyorlardı. Bir ikinci neden ise, Perslerin kendileri ve onların Aryan müttefikleriydi, yani Medler; Perslerin savaşlardaki başarıları süvari sınıfına dayanmaktaydı, doğalarında bu vardı, gelenekleri böyleydi ve bu konuda çok üstünleşmişlerdi, dolayısıyla en iyi Pers savaşçıları atlı oluyordu. Piyadeleri de vardı tabii ve bunlar da oldukça iyiydi, ama biraz abartıyor olsam da, *polis* için gerekli olan temel şey, piyadelerin özveriyle savaşmalarıydı ve aslında bunlarda olan eksiklik buydu. Neyse ki, bu sorun aslında çok fena değildi, çünkü Spartalıların hikâyesine baktığımızda, ki bunlara tiranlardan sonra geleceğiz, size şiiir okuyacağım, bu da Spartalıların talimleriyle ilgili aslında. Yunan *ethos*unun, yani Yunanlıların kayıtsız şartsız bağlılık duygusunun nasıl bir şey olduğunu çabucak göreceksiniz; hatta hayatlarını toplumun en önemli güç odağı olan *polis* için riske attıklarında bile...

Buradaki yanıt aslında, alıştırmaya ve inanca dayanarak çıkmış manevi bağımlılıktır.

Bundan dolayı Yunanlılar *phalanksa* dayanabiliyordu ve bir de, tarihi bir kaza olan bu savaş tekniğinin oluşması söz konusuydu. Burada vurgulamak gerekiyor ki, Antik dönemde Yakın Doğu'da, Yunanlılar ortaya çıkmadan çok daha önce, sıkı bir şekilde örgütlenerek savaşan silahlı piyadeler çoktan vardı. Mesela Asurlular buna güzel bir örnek oluşturur. Asur savaş stiline bakarsanız, bu aslında Yunan savaş stiliyle aynı şey değildir; keşke Asur savaş stili hakkında daha fazla bilgi sahibi olsaydım, size söyleyecek daha çok şeyim olurdu. Aslında bu konu hakkında ne kadar ayrıntılı bilgimiz var onu da bilmiyorum, ama elimizde Yunan tarafı hakkında net bir detay var, bu da, savaş ekipmanının ve organizasyonunun ötesinde bir boyutunun olmasıdır. Bu aslında kafalarındaki ile dolaysız bağlantılıydı. Modern dünyadaki savaşlar hakkında bir fikriniz varsa, yani bugün hakkında, orduların görevlerinde başarılı olup olmamalarında kafalarındakilerin ne denli önemli olduğunu biliyorsunuzdur. Tahminimce her ordu, diyelim ki her iyi ordu, bazı alanlarda iyi ve talimlidir, kendi toplumları hangi alanlarda onların ne denli başarılı olacakları konusunda onlara bir alt yapı hazırlamıştır. Eğer bunları alıp başka yönlerini kullanarak savaşmaya zorlarsanız, bazen hiç başarılı olamayabilirlerdi, kendi bildikleri şekilde savaşmaya devam etmeyi tercih edeceklerdi.

İşte böyle, aralarında oldukça büyük bir yakınlık olduğunu söyleyebilirim ve daha sonra benden çok daha zeki birinin çok önce söylediklerine geri döneceğiz. Yani askeri gücü yaratan ve kullanan toplumun doğası ve askeri gücün savaş tekniği ile başarabilecekleri arasında yakın bir bağlantı bulunmaktadır. Size Aristoteles'in zamanında bu karakteristikler hakkında yazdıklarından ufak bir melodi veriyorum, hani geçen gün bahsettiğim gibi... Rejimin karakteri ve savaşın karakteri; bahsetmiştim size bunlardan. Eğer ordu süvarilere dayanıyorsa, aristokratik ya da oligarşik demektir. Eğer ordu merkeze dayanıyorsa, demokratik demektir falan filan; umuyorum ki size bu soruyla ilgili bir şeyler anlatabilmişimdir.

## 2. Bölüm : Yunanlıların Tiran Anlayışı

Şimdi artık Yunan tiranlığı kavramına dönebiliriz. Zorba yönetim, yani tiranlık, İ.Ö. 7. yüzyılda ortaya çıkmıştır; belki değil, yok ama, bence, 8. yüzyılda başlayan kolonizasyon furyasıyla aynı nedenlerden dolayı, benzer bir gelişim geçirerek ve bu furyadan etkilenerek ortaya çıkmıştır. Bu fırtınalı, devamlı değişen yeni tip rejimin ortaya çıkmasında katkıda bulunan, toplumdaki etkin bütün dinamikler eriyip gitmeden evvel, Yunanlılar arasında üç kuşak süren devamlılığını korumuştur. Bu, Yunan toplumunda uzun bir zaman sürmeyen bir dönüşüm evresiydi, ama önemsiz de değildi, ne olsa olsun, üç kuşak devam edebilmişti.

Peki, tiranlık neydi? Kelimenin kendisine bakarak başlayalım. *Tyrannia* kelimesi 'zorba yönetim,' *tyrannos* da 'tiran,' yani 'zorba hükümdar' anlamına gelir, ama bu kelime etimolojik olarak aslen Yunanca değildir. Yunanlıların başkasından ödünç aldıkları bir kelimedir ve toplumlarında oluşan bazı özellikleri anlatmak için kullanmışlardır. Tahminen Lidya'dan alınmıştı bu, hani Anadolu'daki Yunanlı sahil yerleşimlerinden içeride bulunan kraliyetten... Yunan perspektifinden bakıldığında tiran kavramına uyan

ve ilk adı geçen Lidya kralı, 685 ve 657 yılları arasında hükümdar olmuş Gyges adında bir adamdı. İlk defa Yunanca'da *tyrannos* kelimesi veya buna benzer bir şey, Arkhilokhus adında bir şairin yazıt parçalarında ortaya çıkar. Çok ilginç bir karakterdi bu şair. Şansımıza, bazı şiirleri kısmen elimize geçmiştir. Hatta, son birkaç onyıdır ilk defa, kaybolduklarından beri ilk defa, tam olarak bir lirik şiiri elimize ulaşmıştır. Her koşulda şairin geç dönem şiirlerinin bir kısmı korunmuş bulunmaktadır; bir yerde der ki, "Ne altın gibi Gyges'in zenginliği umurumda, ne de şimdiye dek ona gıpta ettim. Tanrıların işini kıskanmam ve kibirli tiranlığı arzulamam." İşte burada tiranlık ilk defa ortaya çıkmış durumda bize ulaşmıştır.

Bu ufak kelime koleksiyonundan dahi Yunanlıların tiranlıkla ne demek istediklerini anlamak mümkün. Kendi bakış açılarından bakıldığında muhteşem bir güçten ve onun 'altın gibi Gyges'inden bahsediyorlardı, bu da bir kaza değildi. Zengin Gyges demek istiyorlardı; tiranlar çok zenginlik ve güç seven insanlardı ve tabii bir de hükümdarlardı. Şairlerin *tyrannidos* için anlatmaya çalıştıkları, onların kibirli despot olmalarını, başkalarına eşit değil, de ama meşru kral olduklarının yanı sıra asıl kölelere hükmeden efendi olduklarını vurgular. Yunan perspektifinden çıksa da, bu kavram Doğudan gelmektedir ve Yunanlılara özgün değildir, Yunan deneyimi için yeni bir şeydir ve daha önceki efsanelerinde bile benzer bir şey bulunmamaktadır. Bunlar tiranlık olgusunun çevresindeki kavramları oluşturuyordu. Bunlara en yakın gelen Yunanca kelime, aynı kavramı vermese de *monarkhostu*, normalde 'tek olan lider,' yani bir 'tek hükümdar' anlamına gelen, bizim monark kelimeimize daha uygun olarak algılanmalıdır.

Biliyorsunuz, Yunanca'da böyle bir kelime gerekliydi, çünkü bu, Yunanistan'da doğal bir olgu değildi. Daha önceden de biliyorsunuz, Homeros'un dünyasından başlayarak ele aldığımız Tunç Devri'nden sonraki her rejim, İlyada ve Odysseia'da olduğu gibi, bir kaç kral içermekteydi; evet, bir de *generalissimo* vardı, yani Agamemnon..., hatırlarsınız... Ama bunların hepsi birer kraldı. Yani tek bir kral yoktu; işte bu Yunanlıların etrafa bakış biçimiydi, aslında dünyanın neresine bakarsanız bakın, tipik olan rejim, öyle ya da böyle, monarşiydi ve sınırsız güç idi. Yunan bakış açısına göre Yunanistan'da kimse tek olarak tüm güce sahip değildi, ama başka yerlerde krallar buna sahipti.

Yunanlılar *tyrannos* veya *tyranneia* kelimesine bir başka anlam daha yüklemekteydi; bu da, 'meşru yollardan olmayarak ele geçirilen güç' idi. Yunanlılar, *basileus* konumundakilerin babaları da *basileus* olduğundan bunu anlıyorlardı; bu rejim de kraliyet kavramıyla bağlantılı ve tamamen meşru bir rejimdi. Şu an baktığımız bu dönemde Yunanlılar kraliyet sistemi içinde yaşamıyordu, ama bu sistemi de gayrı meşru olarak algılamıyorlardı. Kraliyet meşru idi, tiranlık ise değil; işte şimdi bu konudan bahsedeceğim size. Ama bunun ayrıntılarına girmeden önce, daha sonra Klasik Dönem'deki Yunan düşünüş tarzında görülen bazı niteliklerinden daha bahsetmek istiyorum. Bu aslında, vurguladığım gibi, despotik bir düzendi. Meşru değildi ve meşru olmayışı, kısmen de olsa, sorumluluk sahibi olmamasına dayanmaktaydı. Bir *tyrannos* kendisini açıklamak durumunda değildi ve kimse bunu kendisinden isteyemezdi dahi. Eğer istemiyorsa kimseye akıl danışmak durumunda değildi. Kimsenin onayına ihtiyacı

yoktu. Bütün bunlar onu gayrı meşru kılıyordu. Sorumsuzluk kısmı bence bu tabloyu tamamlayan bir başka unsurdu, çünkü göreceğimiz gibi Klasik Dönem'e gelindiğinde Yunanlıların herhangi bir rejimde teknik açıdan sorumluluk sahibi olması gerekmekteydi. Birilerine hesap vermek durumundaydılar, çünkü felsefelerinin merkezinde olan kavrama göre hiç bir insana nihai güçle güvenilemezdi. Çünkü bu kötüye kullanıma açıktı; bunu zorbalıkla kötüye kullanabilirlerdi ve kötüye kullanım genellikle cinsel şiddetle ilintiliydi, ama aynı zamanda başka formlarda da ortaya çıkabilirdi.

Arkhilokhos'un bu konuda bize sunduğu açıklamalardaki zengin sözlerine geri dönelim. Diyor ki, "Tanrıların işini kıskanmıyorum". Bunun bu konuyla ilgisi neydi ki? İşte, tiranlık konusunda, Yunan bakış açısına göre tiranlarla olan sorunlardaki en büyük özellik tiranların kendilerini tanrılara rakip olarak görmeleri idi, çünkü kendilerini ilahi olarak kabul ediyorlardı, ya da en azından tanrılar gibi davranabileceklerini düşünüyorlardı. Güç ve zenginliğe sahip olduklarından ve kimseye hesap vermek durumunda olmadıklarından, istediklerini yapabiliyorlardı ve bu da onları gerçekten korkunç kılıyordu. Bu tür tanrı gibi davranmaya Yunanlılar *hybris* diyordu, bu kibirli, şiddet dolu, bu küstah davranış içeren güç göstergesi anlamına geliyordu. Klasik Dönem anlayışının temelinde bu yatmaktaydı. Ama Klasik Dönem'de dahi, -- zannederseniz tüm araştırmacılar da benimle hemfikirdir --, bu kavram erken döneme ait özelliklerdendir ve akıllarda kalan tiranlığın ne denli korkunç bir şey olduğu anlayışı değil de, asıl tiranlığın meşru olmayan yollardan ele geçirildiği fikrini vurgular.

Normal olarak ilerleyen yaşamın bir parçası olarak görülmemekteydi, bunu daha önce de size söylemiştim. Oidipus Tyrannus, yani Kral Oidipus buna çok iyi bir örnek oluşturur. Bakın bunu kimse Tiran Oidipus olarak çevirmez. Bunu yapmakta da haklılardır, çünkü yoksa bizi yanlış bilgilendirmiş olurlardı. Biz tiran kavramını hep kötü anlamda kullanmışızdır. İyi tiran yoktur. Ama çeviriyi hep *Oidipus Rex* olarak görebilirsiniz, Latince olarak *Rex* 'kral' demektir. Yani, Kral Oidipus'a tamam... Hatta, *Oedipus Rex* de yanlış değil, çünkü Romalılar krallarını genellikle kötü olarak görürler; biraz da olsa bu kavram krallarıyla bağlantılıdır, ama Yunanlılarda, ta başından beri böyle bir şey yoktu.

Gyges ile aynı dönemde yaşayanlar ve sonradan Yunanistan'da ortaya çıkan tiranlar bu terminolojiye uygun görülmiştir. Tahminen bu daha sonra ortaya çıktı, ama bundan da tam emin olamayız. Yunanlılar için anlamı çok daha tarafsızdı, genel ahlaki bağlantısı henüz oluşmamıştı. Sadece başka şeylerden, özellikle iki şeyden, daha fazla anlamı vardı. Tek insanın denetimini vurgulamaktaydı, ki bu her zaman birilerinin baş kaldırmasına neden olacaktı, ama yine de kabul edilebilir gibi görünüyordu; bir de, doğallıkla anayasaya aykırı oluşu göz ardı edilemezdi. Bu geleneksel yollardan geçerek gelişmişti; zaten Yunan yasaları veya gelenekleri hep doğal yoldan oluşmuştu.

### 3. Bölüm : Yunan Tiranlığının Yükselişi

İşte genel görüntü böyleydi; artık konu hakkında bilgimiz çok olmasa da Yunan toplumunda tiranlığın nasıl çıktığından bahsedebiliriz. Bu aslında daha geç dönemdeki

kaynaklara dayanmamız gereken bir konu ve eğer bu dönemden elimizde tiranlar hakkında hiçbir şey yok, dersem size yanlış bilgi vermiş olmam burada, sorun da bu ite; ama biraz uğraşmak gerek. Ayrıca bunlar hakkında anlatılar çok kısıtlı, olanlar da parça parça, bir şeyler toplamak ve bunlar ne demek, diye sorgulamak gerekmekte. Her neyse, Yunan geleneğine göre, ilk adı geçen tiran Argos'lu Pheidon'dur, Aristoteles *Politika*'sında bundan bahsetmişti, oldukça ilginç şeyler anlatmıştı. Buna birazdan geri döneceğim, ama Yunan geleneğinde Pheidon hakkında anlatılanların gerçekliğine dair birçok söylenti bulunmaktadır. Argos kralıydı, biliyorsunuz, Argos Homeros'ta büyük, güçlü ve önemli bir şehirdi; Argos Mykenai'yı ve başkalarını da kontrol etmekteydi. Buranın kralı çok büyük ve önemli bir alana hükmetmekteydi.

Argoslular ve kralları Pheidon, Peloponessos'daki en etkin güç olan Sparta'yla anlaşmazlıklar yaşamışlardı ve 668'de Hysiai'da bir savaşta yenilmez Spartalıları alt edebilmişlerdi; bu hiç de hafife alınacak bir şey değildi. Artık üstün olmuşlardı, ki bu da bundan sonra oluşacak birçok ortam için yeterliydi: Mesela, Pheidon Olimpiyatlarda başkan olarak seçilecekti. Bu çok saygın bir konumdu ve gerçekten bu kişiye olan saygının derinliğinin işaretiydi; bu durum da Argosluların ve Pheidon'un Peloponessos'da baskın güç olduğunun göstergesiydi. Elimizde bir başka daha veri bulunmakta ve hatta o bundan daha da güzel. Elimizde olan kesin bir bilgi bu. Pheidon veya Argos'un tüm Peloponessos'ta tek bir ağırlık ve ölçüm sistemi benimsettiğine dair bir bilgi bu; bundan sonra Peloponessos'ta herkes bu ağırlık ve ölçüm sistemlerini kullanacaktır, hatta buna Peloponessos Ağırlık Birimi denir. Eğer bir bölgeyi etkin denetim altında tutamıyorsanız, böyle bir şeyi zaten benimsetemezsiniz. Kontrol konusunda bunun kadar temel bir gösterge olmazdı. Bu da aslında hikâyenin doğruluğunun bir işaretini oluşturmaktadır.

Pheidon aynı zamanda *hoplit* ordusunun komutanıydı ve kendi başarısı *hoplit* ordusunu başarılı bir şekilde yönetmesiyle bağlantılıydı. Bu aslında bazı araştırmacıların tiranların çıkışı konusunda söylediklerine oldukça uyar. Kimse bunu evrensel olarak görmüyor, ama farklı olan şey, *hoplit phalanks* savaş sisteminin ortaya çıkmasıyla ön plana çıkar ve bu da *phalanks* komutanlarının toplumların kontrol gücünü ele geçirmek istediklerinde ne denli başarılı liderler olabilecekleri konusunda belirleyici bir durum yaratır. Yardım gerektiğinde komuta ettikleri kendi ordularına güvenebilmekteydiler, – tabii bu ne denli sizi sevdikleriyle, aralarında ne denli popüler olduğunuzla bağlantılıydı; onların savaş gücüne ihtiyacınız olduğunda, eğer patron olmak istiyorsanız, bu sizin en değerli şansınızı olacaktı. Tabii gelenekler de burada Pheidon'un krallığı nasıl aldığını desteklemektedir.

Bu konudan ayrılmadan evvel, ufak bir noktayı daha ele almak gerekli. Ağırlık ve ölçüler demiştim. Antik yazarlara batığımızda, Pheidon'un bu konuda ilk kişi olduğunu vurgulayan detaylar bulunmakta, -- bunu ben dikkati ve harfi harfine söylemek istiyorum, bütün bunlar tartışmaların bir parçası aslında. Kendisi Aegina adasında ilk gümüş sikke bastıran kişiydi. Bu dönemden evvel Yunan topraklarında sikke kullanılmıyordu, ama bütün bilgili, profesyonel ve becerikli kişiler ve bu konuyu çalışan neredeyse herkes, bunun yanlış olduğunu savunur. Yunan dünyasında henüz sikke yoktu ve bundan sonra da uzun süre olmayacaktı. Bu aslında bir mit. Üzgünüm ama, uzman

veya nümismat olmamama rağmen ve herkesin bana karşı olmasına rağmen, herkesin yanlış olduğunu düşünüyorum. Sizi bu argümanın ayrıntılarını dinleme işkencesine maruz bırakmayacağım, ama aklınızın bir köşesinde tutun, bir gün birisi eline benim bu konuda haklı olduğumu gösteren kesin kanıt geçirecek, işte o zaman ortaya çıkar dersiniz, “Tamam işte bu!” Ama bu konuda bu alanda ağırlığı olan kimse henüz benimle hemfikir değil. Belki iki üç kişi, o kadar...

Pheidon hakkında bir başka önemli özellik daha: Aristoteles diyor ki, “O tiran olan bir kraldı” ve artık Yunanca kelimeleri biliyor olmalısınız, “Bir *basileus*du, sonradan *tyrannos* oldu.” Nasıl yaptı bunu? Takdir edersiniz ki, bir adamın kral olması için onun buna hakkı olduğunu düşünürsünüz; acaba meşru olmayan bir şey olan tiranlık nasıl kazanılıyordu? Ancak, ama tabii daha önce kendi şehirlerinde bulunan erken Yunan kralları hakkında öğrendiklerimize dayanarak, -- Homeros’un krallarına dayanarak, bunların gerçek *monarkhos* olduklarını tahmin edebiliriz; ama fazla güçlü krallar değillerdi onlar. Herkese hükmetmiyor ve emir vermiyorlardı. Belki de birbiriyle aynı konumdaki bir grup aristokrat arasında en çarpıcı, en iyi bağlantıları bulunan veya en asil kişilerdi. Eğer Pheidon’un da bu noktadan başladığını düşünürsek, – sizin anlayacağınız gibi hikaye kurguluyorum --, o zaman, Argos *phalanks*ının başında olmalıydı ve Spartalıları yenerek müthiş bir başarı kazanmıştı, Argos’u Olimpiyatların başkanlığına getirmişti, Peloponessos’daki halka ağırlık ölçüsü vermiş, Allah yardımcımız olsun, sikke getirmiş ve bu şekilde asıl patronmuş gibi davranmaya başlamıştı; çünkü o bunu yapabilecek konumdaydı ve insanlar da bunun farkındaydı ve “Bakın, o artık kral değil, kendini *tyrannos* yaptı” diyebilmekteydi. Aristoteles’in yazdıklarından işte bu şekilde bir anlam çıkartıyoruz.

Şimdi, sormamız gereken soru, Yunanistan’da ne zaman bir *tyrannos*un güç kazandığını düşünürsek, o zaman sormamız gereken soru şudur: “Tamam kral olmak istiyordu, popüler falandı, ama gerçekten gereki olan neydi?” Askeri güç lazımdı, çünkü ona karşı gelecek kişiler olacaktı ve kanımca, yine burada özgün bir fikir yok aslında, ama, bu devletlerde ortaya çıkmakta olan *hoplit* ordusuyla olumlu bir bağlantının kurulu olması bu hikayenin bir parçasıydı. Neden bu *hoplit*ler tiranlığı destekliyordu? Aslında kendi gelecekleri hakkındaki görüşlerine veya bağımsız konumlarına ve *hoplit* çiftçisinin bir parçası olan özgürlüklerine uymamaktaydı. Bunun için yanıt, herhalde eski aristokrasinin güç üzerindeki etkisini ve tekeline kırmak için yapılması gereken bu idi ve de bu olmalıydı. Onlar herhalde *hoplit* ayaklanmalarıyla ve gelişen *hoplit*lerden oluşan toplumla değişime karşıydı. Bu durumda, gelişmelerin çerçevesinde ilerlemeyi sağlayabilecek bir liderin peşi sıra gittiler ve yeni bir anayasayla yeni bir devlet kurmak amacıyla aristokrasinin gücünü yok ettiler. İlk adım tiranlık, çünkü ancak geldikleri yere bunun sayesinde ulaşmışlardı.

Bu durumda, emin olabilmemiz için elimizde gerekli sağlam veriler bulunmadığından, *hoplit* gelişimini toplumda oluşan diğer değişikliklerle teorik olarak ilişkilendirmek gerekecektir; mesela ekonomik değişim, yani ticaret gittikçe daha önem kazanacak ve bu bir basit endüstriye dönüşecektir. Artık toplumda sadece para kazanmak için

yapılanlarla bağlantılı olarak ilerleyen insanlar bulunmaktaydı ve aynı zamanda kontrolü elinde tutanlar da vardı, bunlar bu kontrolü ellerinden kolay kolay bırakmayacaklardı; bu da değişime yardımcı olmuştu. Düşünelim bir, *hoplit* çiftçileri zamanlarının önemli bir kısmını savaşarak geçiriyorlardı, ama bir araya gelip toplumdaki başka dengelerden destek alarak değişime ihtiyaç duymaya başladılar. Bu da, erken dönem kolonilerin bulduğumuz yerlerle güzel bir bağlantıda olduğunu gösterir.

Argos özel bir yerd, ama Argos nitelikli tarımsal araziye sahip olmanın yanı sıra, erken dönemlerden itibaren ticaretle de ilgilenmişti. Bu da iyiydi işte. Bunun yanı sıra, kolonizasyonda çok etkin olan birazdan bahsedeceğim üç şehir bulunmaktaydı, – bunları geçen konuşmamdan tanıyor olmalısınız: Korinthos. Bir de henüz söz etmediğim ufak bir şehir olan, Sikyon adı verilen ve Korinthos’un hemen yakınındaki şehir; vurgulamak istediğimiz, kesinlikle orada olan gelişmelerin bir parçası olmalarıydı. Burada da erken dönemde bir tiran ailesi bulunmaktaydı. Megara, – Sikyon’un Korinthos’un biraz güney ve batısında, Megara’nın da Korinthos’un kuzey ve batısında bulunduğunu vurgulamalıyım. Korinthos’un Isthmos’un hemen sağında ve etrafında... Tiranların ortaya çıktığı bu erken devletler aynı zamanda koloni hareketlerinde de oldukça etkindi. Eğer anakaradan uzaklaşırsak, yine, Miletos’un da oldukça erken bir dönemde bir tiranı olduğunu söylemek gerek; tahmin edilebileceği gibi, çünkü burası da o dönemin genel görüntüsüne uymaktaydı.

Atina gibi yerlerde erken dönemlerde tiranlar yoktu. Meşhur bir tiran olacaktı, ama buna daha sonra geleceğiz. Oidipus efsanesine karşın Thebai’de hiç tiran olmamıştır. Sparta, doğallıkla, hiç bir zaman bir tirana sahip olmamıştı, bu durum da çoğu araştırmacının fikrini doğrulamaktadır. İşte böyle elinizde birçok veri bulunmakta ve çoğalan nüfusun yarattığı baskı, aristokrasiye meydan okuyan yeni gruplar ve bunların arasındaki *hoplitler*... Korinthos’a gelirse, buradaki tiranlık Kypselos adındaki birisi tarafından kurulmuştu; Kypselos hakkında anlatılan hikayeler, konuştuklarımıza oldukça uygun gözükür. İlk başta o bir *polemarkhos*du, yani bu demekti ki, o bir savaş *arkhon*uydu, bir savaş komutanıydı. Korinthos’da ordunun komutanı ve de aynı zamanda *hoplit* ordusunun generaliydi. Ancak Pheidon gibi kendisi bir kral değildi; efsaneye göre, -- aslında efsane dememeliyim, çünkü bu aslında bir efsanevi hikaye değildi, hikayeye göre –, ama aslında bu hikaye de değil, diyelim ki gelenek. Geleneğe göre, Kypselos bir *patrici*andı, yani bir aristokrat ve halktan birinin evliliğinden çıkmış bir aileye mensuptu.

Bu aslında tipik olarak tarihi gelişimin bir parçasıydı; devrimlerin önde gelenleri ve sorun çıkartanlar genellikle marjinal kişiler olur, ancak doğuştan toplumun üst tabakalarıyla bağlantıları vardır veya sosyal olarak üst düzeylerle bağlantıları olduğunu düşünürler; aynı zamanda irite olmuş, kızgın, kıskanç ve dolayısıyla ellerine güç geçirebilmek için birçok şeyi göze alacak durumdadırlar. Demek istediğim, Napoleon bir Korsikalı aristokratik aileden gelmekteydi. Eh tabii ki, Fransızlar bunu – nasıl diyorsunuz, bir kelime kendi kendisini doğrulamıyorsa? Nasıl deniyordu? Paradoks değil, *oksimoron*, evet bu işte. Fransızlar bunu *oksimoron* olarak algılıyordu, Korsikalı bir aristokrat; bu



gölünçtü. O kendisini böyle hissediyordu ve sanırım buna Fransızların tavrı ve kendi içinde bulunan ve öne çıkabilmek için gerekli azim yardımcı olmuştu. Her neyse, Kypselos bu gruptan birisiydi. Korinthos'un tiranlığın ortaya çıkmasından önce zaten değişik bir *polis* olduğunu vurgulamalıyım; her *poliste* anladığımız kadarıyla, bir aristokrasi vardı ve bu da bir sürü, bir sürü, bir sürü aile içermekteydi. Ama Korinthos bütün aristokrasilerin en kısıtlısı idi. Bakkhiadai olarak adlandırılan tek bir aile tüm rejimi tekeline almıştı; sorun çıkartmaya başladığınızda ve başka devletlerdeki kuvvetli kişilerden yardım almaya başladığınızda kolaylıkla dışlanabiliyordunuz.

Böylece Kypselos askerlerden ve mutsuz olan insanlardan oluşan bir askeri birlik kurup Bakkhiadai'e saldırdı; ya onları öldürdü ya da onları sürgüne gönderdi ve en azından en basit gözle bakıldığında, en başarılı tiranlıklardan birisi olarak kendi rejimini kurdu, ama ne kadar zaman dayanabildi? Kypselos, örneğin, kendi tiranlığını oğluna bırakarak kendi yatağında öldü, sonra oğlunun da tiran olan başka bir oğlu oldu, ama sonunda atmayı başardılar onu, bunların sonu oldu. Ama Kypselos'un ailesi çok başarılı olmuştu ve onlar hakkında bilgiye sahibiz. Kolonizasyona çoktan başlamış olan Korinthoslular, Kypselos zamanında daha da gelişmişti; Kypselos'un tiranlık döneminde Korinthos kolonizasyona kuvvetli bir biçimde, çoğunlukla Yunanlılar'ın açısından bakıldığında, oldukça boş görünen batıda devam etti; işte bu şekilde Korinthos'un kolonilerinin kıyılarda uzandığını görmek olası: Korinthos Körfezi'nin kuzey kıyısı boyunca, -- Peloponessos'un kuzeyi güneye oranla daha az Yunan ve daha çok barbarı. Yunan topraklarının sonuna, yani olabildiğince batıya giderseniz ve burada sağa dönerseniz, Adriatik bölgesinden yukarı çıkıyor olursunuz – özür dilerim, İon Denizi ve bundan sonra da Adriatik.

Burada uzanan Korinthos kolonileri ve Kypselos için, -- bence farklı arkeolojik buluntular tarafında doğrulamakta --, ticaret en önemli konulardan birini oluşturmaktaydı ve ekonomi açısından bakıldığında Korinthos Kypselos ailesi döneminde ticaret sayesinde çok fazla gelişmişti. Ama bunların hiç birisi şaşılabilir değildir, tüm bunlar bahsettiğimiz Yunan tiranlık döneminin normal özelliklerindedir. Bunun yanı sıra, bildiğimiz kadarıyla, diğer tüm tiranlar gibi Kypselos da kendi gücünü diğer Yunan devletlerinin yapmadığı şeyleri yapmaya kullanmıştı, bu da insanlardan vergi toplamaktı. Anlamanız gereken şey şu vergi toplama kavramı herhangi bir Yunanlıyı gerçekten çok kızdırmaya yeterliydi. Tiranlık yokken vergi de yoktu, yani doğrudan vergi yoktu. Yunan dünyasında özgür *polis* dönemlerindeki vergi normal olarak ticaretin içindeki gümrük vergisiydi. Ama *hoplit* çiftçisi vergilendirilmiyordu. Vergi ödemek, barbarların kralları için yaptıkları bir şeydi, bu da çok güçlü bir duygudan kaynaklanıyordu. Bu tip insanlara bugün Amerika'da Cumhuriyetçi deniyor.

Kypselos ve çocuklarının diğer tiranlar gibi çok zengin olması şaşırtıcı olmasa gerek. Elleri geçen gücün yanı sıra zenginlikleri de şüphe götürmez, patlama yaşayan ticari bağlantılarından kazandıklarından ve sonra da vergilerden ellerine müthiş bir zenginlik geçmişti. Elleri bir anda birileri ciddi boyutta zenginlik veriyordu ve bu o kadar ciddi bir boyuttaydı ki, bununla bağlantılı ortaya başka bir tablo çıkmaktaydı.

#### 4. Bölüm: Herodotos'un Sikyonlu Orthagoras Öyküsü

Sikyon'a gitseniz, burada tiranlık içeren başka şehirlerde gelişip gelişmediği tam belli olmayan başka bir ögeyi görebilirsiniz. Ama Sikyon'da etkin olduğu kesindi. Buraya tiranlığı getiren kişinin adı Orthagoras'dı; bir kez daha, hakkında öğrendiklerimiz arasında onun bir *polemarkhos* olduğu yer almalı, yani *phalanks* komutanı olduğu... Bunu anlamaktayız. Başka bir hikaye der ki, o aslında bir başkandı, ama bu *Escoffier* ya da onun gibi bir şey olduğu anlamına gelmez. Yani demek istediğim, konumu aslında çok yüksek değildi, bu da onun toplumun alt kademelerinden geldiğini göstermekteydi. Bu bilgiyle ne yapmamız gerektiğini bilmiyoruz; şaşırtıcı ama doğru... Tarihte bir noktada hala tiran olan çocuklarının birisiyle karşılaşıyoruz; tahminen oğlu, Sikyon'lu Kleisthenes. Bu ismi aklınızda tutmaya bakın ve doğru hatırlayın, onun çocuklarından birisiyle karşılaşıcağız, bu da Atinalı olacak, adı da Kleisthenes; zaman içinde daha sonra olmasının yanı sıra tamamen farklı da olacaktı onun konumu; tiran değil, bundan çok farklı... Sikyonlu Kleisthenes'i anımsayın ve sonra da Atinalı Kleisthenes'i...

Elimizdeki verilerin geldiği asıl kaynak, Herodotos'tur; Sikyon'da henüz rastlamadığımız bir politik baskının tablosunu yaratır, bu da aslında etnik kökenlere ve etnik farklılıklara dayanır. Burada gördüğümüz, kayıtsız şartsız, Dor öncesi Yunanlıların Dorlar tarafından yenilmeleri ve fethedilmeleriyle bağlantılıdır; bu gruplar yüzyıllarca birbirinden ayrı tutulmuştu, biri üst, biri de daha alt tabakayı oluşturuyordu. Burada olan aslında, tiranların güç kazanmasıyla bağlantılı olarak normalin tersi söz konusuydu: Üstün liderler Dor karşıtıydı, oldukça ciddi boyutta Dor karşıtı... Argos'dan nefret ediyorlardı, İlyada ve Odysseia'da Argos Peloponnesos'un büyük lideri olarak gösterilmekteydi, bunlar haksız adamlardı ve tabii ki o zamanda Argos Dor şehriydi. İlyada ve Odysseia'ya geri dönmeniz gerekmiyor. Söylemek istediğim, Pheidon'un zamanında, Argoslular Sikyon'u yönetiyor olmalıydı, özellikle eğer Pheidon yönetimi elinde tutuyor idiye... Bunu beğenmiyorlardı; tahminimce onu atmakta başarılı olmuşlardı. Dolayısıyla Argos karşıtı, yani Dor karşıtı olmalarının yanı sıra, kabilelere değişiklikler getirmişlerdi. Yunan dünyasındaki hangi Dor şehrine giderseniz gidin, üç kabileyle karşılaşırdınız, bunlar tüm Dor şehirlerinde aynı ismi taşırlardı ve dünya bu dinamiklere göre örgütlenmişti. Bu ilginçtir, çünkü göreceksiniz, Atinalı Kleisthenes bunun aynısını yapmaya çalışacaktı.

Bu ilginç; hem de çok nadirdi. Kabile sistemlerine yapılan değişiklikler konusunda konuşursak, çok eskilerden gelenlerden, geleneklerle, inançlarla ve gelişmemiş insanlarla olan bağlantılardan bahsediyor oluruz. Bu tip şeylerle uğraşınca sorun yaratmış olursunuz, bunun nasıl olduğunu birazdan göreceksiniz. Orthagrad ailesi geldikten sonra üç kabile yerine dört olmuştu, ama bu üçünün isimleri değişmişti. Bu eski üç kabileye artık – Yunancadan çeviriyorum, “eşek soyu”, “domuz soyu” ve “yabandomuzu soyu” denmekte iken, Dor olmayanlar, *arkheloı*, yani “insanların liderleri” olarak anılmaktaydı. Burada objektif olarak isimleri ve değerlendirmelerini görebilirsiniz; hatta öcünüzü dahi almış olursunuz burada. Uzun zamandır rahatsız, uzun zamandır kızgın, uzun zamandır ezildiklerini hisseden, zafer kazanılınca nefretleri ortaya çıkan bir gruptu bunlar. Bu özelliği geçmişte bırakınca, bu etnik anlaşmazlığın baskın olan etkisini şehir üzerinde

görebilirdiniz, tiranlar her yerde diğerleri gibiydiler. Çok zengindiler; bu konuya, zenginliğin ne denli etkili olduğuna birazdan değineceğiz. Birçok tiran zenginliklerini bariz bir biçimde teşhir etmeye meraklıydı ve bunlar kendi egolarının, ne denli mühim olduklarının göstergesiydi; tam Arkhilokhus'un söylediği gibi, "Ben tanrılarla tiranların yaşadığı gibi yaşamaya çalışmayacağım."

Herodotos'un anlattığı hikayeden keyif alacağınızı tahmin ediyorum, henüz okumadıysanız, yazılanlar çok güzeldir. Sikyonlu Kleisthenes başa geçmişti; İ.Ö. 5. yüzyıldayız, kralın bir kızı var ve onun Yunan topraklarında bulunabilecek en kaliteli kocayla evlenmesini ister. Sizin ebeveynleriniz gibi, onların sizin hakkınızda hissettiklerini hissediyordu o da, istediğine erişmek için elinden geleni yapıyordu. Bu arada, kendisi de çok önemli bir konumdaydı, bu da onun diğer tiranlardan çok daha farklı olmadığını göstermekteydi. Olimpiyat oyunlarına katılmıştı ve o günlerde, yani çok eskiden, Antik Olimpiyatlara herkesin arasında en saygın, en önemli olan yarışlar, dört atlı araba yarışı, atlı yarışlar ve diğer araba yarışlarıydı. Her şeyden önce, eğer çok zengin olmasaydınız yarışlara katılamazdınız. Dolayısıyla bu demek oluyordu ki, bu yarışmalarda en asil ve zengin kişiler birbirleriyle yarışıyor. Kleisthenes, dört atlı araba yarışını kazanmıştı ve bu da birçok başka şeyin yanı sıra, onun uluslararası boyutta ün kazanmasını sağlamıştı. Tanrıların yardımıyla kızına koca olması için Yunan topraklarındaki en iyi adamı bulmaya karar vermişti. Tüm Yunan topraklarındaki bütün aristokratları, zengin, yakışıklı, atletik adamları Sikyon'a gelmeleri için davet etmişti ve kendi cebinden onlar burada bir yıllarını geçirmelerini beklemek için harcama yapmıştı, onlara krallar gibi davranmıştı, amacı onların kızıyla evlenebilmek için birbirleriyle yarışmalarını sağlamaktı. Hepsi de böyleydi.

Herodotos, tahminimce, Homeros'un İlyada'sındaki gemi katalogunu kopyalayarak yarışmaya gelen tüm muhteşem gençlerin isimlerini sıralar. Bunlar gelir. Bütün o yılın kargaşasından iki finalist çıkmıştır. Bunların birisi Hippokleides'dir, diğeri de Megakles. Megakles'i gayet ciddiye almak gerekmektedir, çünkü o Atinalıdır, bir de daha sonra, Atinalı Kleisthenes'in atalarından birisi olacaktır. Her neyse, bunlar her açıdan birbirleriyle yarışır ve sonuna kadar bir birleriyle karşılaşır, baktığımızda Hippokleides'in sınıra yaklaşmış olduğunu görürüz. Yani yarışmacılar arasında ilk sırada olan oymuş gibi gözükmekteydi ve hatta sonlarına doğru yarışmaların, birçok zafer kemeri toplamış gibiydi, hatta sonraki partide kazanmış gibi masanın üstüne çıkıp deli gibi dans etmeye dahi başlamıştı. Hareketlerinin normal bir dansın ötesinde olduğu görülür; herkes bir asilzadenin daha iyi dans etmesini bekler, ama onda kimsenin görmediği hareketler vardı, bu da Kleisthenes'i bir parça rahatsız eder. Yani kimdi bu adam? Burada neler oluyordu? Birden ellerinin üstüne kalkıp öyle dans etmeye başlar, ayakları havada olmak üzere, Herodotos'un bizlere anlattığına göre... Kleisthenes bu durumda söze başlar ve der ki, "Tysander'in oğlu, gelinini kaçtırtırcasına dans ettin" sonra da yarışmayı kaybettiğini açıklar ve Megakles de Aragriste'yle evlenir; hikaye böyle devam eder.

Bakalım, bu hikâyenin neresine inanmalıyız? Bilmiyorum, ama bu kadarı bence açık. Bu

çeşit bir hikaye hiçbir şey olmadan ortaya çıkmaz. Gözle görülen, ilk başta, son derece zengin olan bir adam. Düşünün, görüldüğü kadarıyla bu kişi ne denli bir eğlence organize etme kapasitesine sahip! Bir de kibirli, bakın desem ki ben, benim kızım sadece buradaki en iyi genç adamla evlenebilir, onunla evlenebilmeniz için hepinizin gidip birbirinizle yarışmanız gerekiyor ve ancak ben hanginizin uygun olduğunu söyleyebilirim. Aranızda hanginiz onun davrandığı gibi davranabilir? Bu onun her konuda aşırı davrandığının bir göstergesi ve bence bu da hikâyenin önemli bir özelliği.

## 5. Bölüm : Gyges'in Hikayesi ve Sıradışı Güç

Özetleyecek olursak, geleneksel olamayan yollarla güç kazanmak önemliydi. Gyges'in hikayesini hatırlarsınız. Gyges Lidya Kralı'nın başbakanı gibi bir konumdaydı, Kral'ın da muhteşem güzel bir karısı vardı, Kral karısıyla gurur duyardı. Gyges'e şöyle demişti bir gün, "Karımın ne kadar güzel olduğunu aklın alamaz". Gyges de yanıt vermişti, "Tabii gerçekten çok güzel." O da der ki, "Ancak elbiseleriyle anlamana imkân yok." O da, "Gel benimle" demişti. Gyges, "Yok, yok, yok lütfen, majesteleri" diye cevap vermişti. "Yok" demişti o da, "Gel benimle." İşte, Gyges perde arkasına saklanmış, kralın karısı soyunmaya başlayınca görmüştü ki Gyges, kraliçe reklâmı yapıldığı nitelikteydi gerçekten. Kral dışarı çıkmıştı, Gyges de yavaşça çıkacakken kraliçeye yakalanmıştı ve tabii rezil olmuştu. Ne kadar utandığını söylesek az olur, kraliçe de demişti ki, "Eğer dediğimi yapmazsan senin buraya gizlice girdiğini söylerim ve o da seni öldürür. Senden istediğim, senin onu öldürüp benimle evlenmen. Ancak böyle kendini kurtarabilirsin." Gyges ne yapsın?

Yaptı tabii; işte bu şekilde kral oldu. Bu tabii Lidya'da dahi kral olmanın normal yolu değildi. Ama Gyges'in hikayesi böyleydi; Pheidon'dan daha önce de size bahsetmiştim. Megaralı Theagenes, bahsettiğim gibi, bilek gücüyle kontrolü eline almıştı, askerler sayesinde ve aynı şey Kypselos için de geçerliydi. Bu tiranların hiç biri kontrolü normal yolla ele geçirmemişti. Kuvvet kendilerindeydi, etraflarında ne olursa olsun, ellerinde askeri güç vardı ve ordu onlara kontrolü kazanabilmek için gerekeni sağlıyordu. Becerikli de olmaları gerekiyordu, – hanedanlıkları başlatanların en azından becerikli olması gerekiyordu. İyi bir asker olmak için, insanları peşine katabilmek için iyi konuşmayı bilmek gerekiyordu. Yetenek gerekiyordu. Geleneksel bir yönetimi devirmek ve başkanlığa geçmek kolay iş değildi. Bu özellikler gerekmekteydi, ama bahsettiğim gibi başka şeylerin de yardımına ihtiyaç yok değildi, örneğin önemli bir davranıştan itibar kazanmak gerekiyordu, her ne ise bu davranış, askeri şöhret veya atletik başarı, mesela... Zenginse, yani zengin olunca, tiran kendi konumunu korumak için kullanabiliyordu zenginliğini ve ortama yeni paralı asker sokmuş oluyordu.

*Hoplit*lerin yardımıyla gücü ele geçirmek bir yana, elle tutulur bir biçimde kontrolü elde tutabilmek diğer bir yana. Öncelikle, *hoplit*ler etrafta üniformayla gezinmiyorlardı; sonra evlerine, tarlalarına geri dönüyorlardı. Yani bastırılması gereken bir durum olduğunda her zaman hazır bulunamıyorlardı, ayrıca tiranlar da popüleritelerini bir zaman sonra kaybediyorlardı. Aslında şu herhangi bir politik sistemde olan bir ilkedir. Ortamla

bağlantılı olan herkesin aklında olan şey, her zaman için, “benim için son zamanlarda ne yaptın?” sorusudur. Tiranlıktan kazancı olan herkes bir süre sonra tiranlığı hafife alıp, durumu sorgulamaya başlıyordu, “Neden bu adam benden vergi istiyor? Neden bu adam bu denli önemli de ben değilim? ” Bunlar kaçınılmaz oluyordu ve gücünüzü koruyup, insanları kontrolde tutacaksınız, halka güvenemez oluyordunuz ve tiransanız paralı asker olarak yabancıları kullanmak zorunda kalıyordunuz.

## 6. Bölüm : Tiran Özellikleri

Bir başka şey de, herkes de aynı fikri paylaşır, bu tiranlar tiranlık süresince birçok konuda başarılı olmak durumundaydılar ve kontrol ettikleri toplumlarda hayata ciddi boyutta olumlu katkıları olmalıydı. Örneğin ekonomik rahatlık. Bu rejimlerdeki vurucu özelliklerden birisi buydu, – çeşitliliği olan ekonomiler; çünkü bunlar ticaret ve endüstriyi desteklemekteydi, hatta bazen de tarımı da; ayrıca bolluk yeni gruplar tarafından paylaşıyordu, çünkü artık ortada döndürülebilecek çok daha fazla para vardı. Artık aristokratlar tarafından kontrol edilen toprak üzerine kurulu olan eski sisteme uymayan insanlar bulunmaktaydı ve para ne başka türlü kazanılıyordu artık, ne de zenginlik. Bunlar olurken tabii ki tiranlar kolonizasyon kurup onlara katılıyorlardı, ki geçen derste bahsettiğim gibi bu gelişime olan katkıları büyüktü.

Tiranlıkların özelliği olan başka bir şey daha var. Kendilerini tiran ilan ettiklerinde, daha önce orada oturuyor olsalar da, olmasalar da, o *polis*in en önemli şehri hangisiyse oraya gidip yerleşiyorlardı; yani başkente. Buraları her zaman özel niteliklerini koruyan yerlerdi; *akropol* buradaydı ve dolayısıyla tanrılara da buralarda tapınılmaktaydı. Tanrılara her yerde tapınılıyordu, ama bu insanlar için buraları özeldi. Her zaman özel olan bu yerler artık toplumun merkezi konumuna getiriliyordu ve tiranın bulunduğu yerler her zaman onlar oralarda olduğu için etkinliğin merkezi oluyordu. Eğer atalarının topraklarını terk ediyorlarsa, insanlar başkente taşınmaya başlıyordu, çünkü enerji buralardaydı ve birçok insan gerçekten bunu yapıyordu. Ticari etkinliklere başlayacaksınız, fabrikalarda çalışacaksınız ve bir şekilde devletin herhangi bir mercisiyle veya tiranlarla bağlantılı çalışacaksınız, siz de orada olmak istersiniz. Ve tiranların sarayları vardı, insanlar buralara gelip tiranların saraylarına girerdi. Böylece, eğer önceden beri ilk defa bir şehir bu denli kalabalık oluyorsa, ihtiyaçlar da çoğalıyordu. İlk ve en önemlisi, su ihtiyacı; burada daha önce olmayan yoğunlukta insanın su ihtiyacını nasıl karşılayacaksınız? Bunun yanıtı da, olabilecek her çeşit yolla şehre çeşitli yollardan su taşımakta yatar. Su yolları yapıyorlardı, kuyular kazıyorlardı ve bu kuyulara çeşmeleri süsleyecek yapılar yapıyorlardı. Yani kısaca, tiranlar şehirlere su da getiriyorlardı.

Ayrıca bir çok insan artık herkesin daha önce yaşamadığı yerlerde yaşayacaksa, ortak alanlarda kanalizasyon drenajı çok önemliydi, yoksa her yeri bulaşıcı hastalık sarabilirdi. Onlar tabii bilim adamı değildi, mikroplar konusunda bilgileri yoktu, ama çok insanın olduğu yerde, özellikle durgun su varsa, birçok insanın öldüğünü görülebiliyordu, bunun için dahi olmak gerekmiyordu. Dolayısıyla tiranlar tarafından daha önce hiç olmadığı gibi kanalizasyon sistemleri oluşturulmaktaydı. Ticareti destekledikleri için, hep alışveriş için

bir alan oluşturulurdu, – aslında hep dememeliyim, ama *polis*in gelişmesi sırasında, şehirlerde *agora* adı verilen bir alan olurdu, bunlar herkesin çeşitli amaçlarla bir araya gelebildiği yerlerdi. İlk başta *agoralar* politik toplantıların yapıldığı, yani mesela meclislerin toplandığı yerlerdi. Erken dönemlerden beri bu alanların önemlerinin dini boyutu da oluşmuştu, zaman içinde, ama ta baştan değil, zaman içinde oluşmuştu ve buraları ticari merkezler olarak gelişmişti. Bugün Yunanistan’da *agora* dersiniz, dükkândan bahsediyor olursunuz, çünkü bu noktaya gelecek kadar gelişmişti artık. Ama buranın dini bir merkez olduğunu aklımızda tutmalıyız, aynı zamanda da burası ticari bir merkezdi. Yani *agoralar* tiranlar döneminden geliyorlardı.

Kamu yapıları tiranlar tarafından ihtiyaçlarına göre inşa ediliyordu, ama adliye binası, ama yüksek memurlar için bir bina. Bu tür işler için yapılar. Aynı zamanda bu yapıları genellikle göz alıcı yapıyorlardı, oldukça etkileyici olmalıydılar ki insanlar tiranın yaptıklarından etkilensinler diye. Bilirsiniz, bu tip insanlar yaptıkları binaların üzerine kendi isimlerini yazdırırlar. Bana söylenilene göre, hatta bu insanlar tuvalet duvarlarına dahi isimleri kazınsın diye milyonlar, milyon dolarlar veriyordu, ama o günlerde bu konuştuğumuz nitelikte şeyler yaptırabilmek için ancak tiranlar bu denli zengin olabiliyordu, bence bunların arasında çok büyük tapınaklar dahi vardı. Yunanlılar eminim uzun zamandır tapınak yapmaktaydı, ama aslında bunlar ahşaptandı. Ama artık tiran konumundaki insanlar bu denli büyük zenginliğe sahip olunca, bu yapıları taştan yapmaya başladılar ve hatta uygun olan yerlerde çok iyi kalite mermer kullanmaya başladılar, düşünürsek bence bu tip bir binanın inşası Yunan şehir devletlerinin eski sayılabilecek bir yerleşiminde çok büyük etki yaratıyordu. Bunu sizin algılamanızı istedim, ki Yunanlılar hakkında biraz düşünün. Bizden çok farklı oldukları bir nokta bu ve onların durumunu anlayabilmemiz için hayal gücümüzü kullanmamız gerek.

Hatırlarsanız bu dönemde neredeyse hiç yazı yoktur. Sadece bir kaç kişi yazı yazmayı biliyordu ve yazı hayatın bir parçası değildi. Tabii ki kâğıt yoktu. Hayatınızdan yazıyı çıkarttınızı farz edin, hatta sinema yok, televizyon yok, radyo yok, gazete yok, binalar az. Ama birden karşınıza çıkan şeyler var, – haydi Korinthos’a gidelim diyorsunuz ve birden bire karşınıza taş bir yapı çıkıyor, tanrılara bir tapınak, güzelce dekore edilmiş, tipik olarak mavi ve kırmızıya boyanmış ve içerisinde kocaman bir tanrıça heykeli var; şehirdeki herkes gidip buna rahat rahat bakabilirdi. Bu muhteşem bir deneyim olmalıydı ve insanlar ayrıntıları hakkında uzun uzun konuşuyor olmalıydı, tapınağı kimin yaptırdığını da asla unutmazlardı. Bahsettiklerime bu da iyi bir örnek oluşturuyor. Bundan başka, tiranlar sanatın koruyucularıydı, bundan kastettiğim mimarlar, heykeltıraşlar, ressamlar, şunu bunu boyayan kişiler, ama bir de seramikleri boyayanlar ve bir de, özel seramikçiler. Ama dahası da var, -- o zamana dek çoğunlukla aristokratlar tarafından tekellerine alınmış şairler, şarkıcılar, lir çalgıcıları, eğlenceyle uğraşan kişiler herhalde bol çapta etraftaydı ve tiranlar bunların arasından gurur duyarak en iyilerini kendi şehirlerine getiriyorlardı, böylece bu insanlar olan biteni duyup görüyor ve haberdar oluyordu. Atina ile ilgili daha çok bilgimiz olduğundan burası hakkında daha ayrıntılı konuşacağız.

Bunlar tiranlığın çok daha geniş bir kitle tarafından desteklenmesini sağlayan özellikleridir ve bunlardan kurtulmak tahmin edemeyeceğiniz kadar zordu. İnsanların tiranlara minnettar olmaları için bir çok nedenleri vardı ve yaptıkları bir çok şeyden memnun kalıyorlardı. Tabii ki eski aristokratlar tipik olarak bu yapıların hepsinden oldukça hoşnutsuz kalıyorlardı, çünkü onlar artık kesilip eski ortamlarından atılmıştı. Ama diğer herkese baktığınızda duyguları herhalde biraz karmaşıktı, çünkü öncelikle, – bilmiyorum önce hangisi geldi, bu yapılanlardan etkileniyor ve bunlardan olumlu şeyler olarak memnun kalıyorlardı. Ama kendi geleneklerine uymayan, kendi inançlarına ve ilgilerine aykırı bir şey daha vardı, ki bundan endişe duyuyorlardı. *Hoplit* köylülerinden bahsediyorum; bunlar özgüven ve özgürlük kazanmışlardı, ayrıca özerklik kazanmak istiyorlardı, kimsenin kendilerine ne yapmaları gerektiğini söylemesini istemiyorlardı; ama bunun tam tersini yapanlar vardı aralarında. Bu da anlaşmazlığın özünü oluşturmaktaydı. Hatta gözle görülen olgu, kuşaktan kuşağa tiranların yavaş yavaş popüleritelerini yitirdikleriydi. Tiran ailesinin kurucusu öldüğünde genellikle popüleritesini koruyordu. Bir çok insan onun başarısının ve ihtişamlı konumunun farkındaydı. Ama oğlu, onun oğlu olduğu için başa geliyordu, kendisinin kişisel özelliklerinden dolayı değil ve insanlar kusurlarının farkına vardıkça, muhteşem işler başarsalar dahi gittikçe azalan şekilde başarılarıyla ilgileniyor olacaktı. **Üçüncü nesle geldiğinizde de bitecekti. Üçüncü nesile dek tiranlar bunları konumlarından atılmış oluyorlardı artık.**

Tiran atıldığı zaman, tiranlık rejiminden hemen sonra genellikle oligarşiyle karşılaşılıyordu. Bunların eski aristokratları da içerdiğini vurgulamak gerekir, bunlar en iyi toprakların ve en fazla zenginliğin sahibiydi ve dolayısıyla yeni rejimin liderleri oluyorlardı. Herhangi bir şekilde *monarkhos* olmadıklarından hızla birbirleri arasında, grupların liderleri arasında, çekişme başlardı, bir çok farklı konuda rekabete girerlerdi; her lider kontrolü kendi eline geçirmek, devlet sisteminde baskın yüz olmak isteğiyle yapardı bunu. Ama ayrıca daha da önemlisi, bütün bunların arasında neredeyse her zaman en temel olan öge, bağımsız olan ve *hoplit* sınıfını oluşturan çiftçilerin bu rejimdeki konumuydu. Her birisi eksiksiz vatandaştı. Çarpışmalar çoğunlukla *phalanks* düzeninde bu kişilerce yapılıyordu. Bu adamlar, ürettikleri buğday, şarap, zeytin ve başka şeylerle, mesela üretmeleri gereken sebzelerle, toplumun ekonomik çatısını oluştururlardı ve bunlar özgür insanlardı.

Ayrıca şehrin politik hayatında da oynadıkları önemli roller vardı. Bunlar elbette şehirden şehre değişkendi. Bazen, konseylerin ön planda olduğu yerlerde oligarşi kısıntılı, eksik olabiliyordu ve bu aslında tipikti, konsey önemliydi, ama konumları da sınırlı olabiliyordu, ama bazen de çok geniş olabiliyordu, tüm *hoplit*leri kapsayabiliyordu, bazen de ikisinin ortasındaydı. Ama Atina'ya gelene kadar kesinlikle ortaya demokrasi çıkmayacaktı, bunun anlamı da şöyleydi: Her yerli ana ve babadan doğan her yetişkin erkek vatandaş olma hakkına sahiptir ve bazı önemli politik hakları vardır. Buna daha gelinmemiştir. Oluşan oligarşiler buna yakındı, ama bahsettiğim çeşitliliklere sahipti. Örneğin Korinthos tiranlarından sonunda kurtulduğunda ılımlı yapısıyla ve oligarşi rejiminin uzunluğu ve barışseverliğiyle Yunan tarihinde ün kazanacaktı. Bence

Korinthos'un bir *hoplit* şehri olduğunu düşünmeliyiz, -- burada zengin ve önemli olan aristokratlar olmadığından değil, bunun aksine, *hoplit*lerin gerçekten önemli bir rol oynamalarından dolayı bunu düşünmeliyiz.

## 7. Bölüm: Tiranlığın Yunan Yaşamına Etkisi

Bir soru sorayım, bunu zaten kolonizasyon konusunda sormuştum, şimdi de tiranlık hakkında sorayım. Yunan tarihindeki gelişmelerin Yunanistan'daki yaşama katkıları nelerdir? Bunlar çoktur. Bahsettiğim gibi ekonomik gelişim, bir düzeye kadar sosyal değişim, ama doğal en önemlisi aileden gelen aristokrasinin vatandaşlık ve politik yaşama katılım için temel ölçüt oluşturmasıdır. Biraz daha ileriye gidelim. Bunu yok ederek ve bunun yerine sistemde oynadığınız rolle bağlantılı olarak bir çeşit ekonomik temel yaratarak, bir çok başka yerde oluşamayacak ama sadece bazı yerlerde oluşacak bir yönetim sistemi ortaya çıkartacaklardı, burada bahsettiğim aslında Yunan demokrasisisidir.

Son olarak da Yunanlıların tiranlık bittikten sonra tiranlık hakkında ne düşündüğü sorusuna dönelim. Yunan düşüncesinde çok önemli bir yer tutmuştu ve bu da Yunanlıların yabancı güçlerle kendi rejimleri arasındaki ilişkiler temel oluşturmuştu. Burada çabuk geçeceğim, ama gelecek sefer daha derinine işleyeceğim. 6. ve biraz da 5. yüzyıldaki tutum sayesinde Sparta'nın tiranlığa karşı bir düşmanlık beslediği düşünülür. Burası hiç bir zaman tiranlık yaşamamış, hatta çoğu zaman tiranlara karşı savaşmıştı. Tiranlığın sonlanmasında onların kesinlikle bununla bir bağlantısı olduğu sanılmaktaydı ve bu da nasıl Sparta'nın ortaya çıktığını ve özellikle Pers Savaşları döneminde olduğu gibi Yunanlıların lideri konumuna eriştiğini açıklar. Bunun dışında, bize ulaşan tablonun aslında iki taraflı bir tablo, yani birbirine zıt unsurların birlikte olduğu, ama olumsuz olan daha baskın çıktığı bir taplo olduğunu gösterir. Tiranlıklar zalimdir, saldırgandır, küstahtır, konuşma özgürlüğüne izin vermez; bir Yunan, bir vatandaş, barbar olmayan Yunan demokratlar için aslında politik hayatın ortasına çıkıp aklındakileri söyleyebilme hakkına sahip olabilmek çok önemliydi. Siz de o köleydiniz, tiranlar buna izin vermiyordu. Vatandaşların gerçek bir politik yaşamı olamıyordu, onlar tiranların *de facto* (fiilen) kulundan başka bir şey değildi. Ve tiranın kendisi sorumsuz, başkalarının sorumluluğunu taşımayan, bu nedenle potansiyel olara tehlikeli ve kolayca bir despota dönüşebilecek bir kişiydi, – ki *despot* da Yunanca bir kelimedir.

Herodotos tiranlığı eleştiren bir tarafı temsil eder, – biliyorsunuz 490'da Yunanistan'ı istila eden Pers Kral'ını ve 480'deki diğer bir kralı tiran olarak tanımlamıştı, çünkü bu adamlar Yunanlıların açısından tiran kategorisine güzel uyuyorlardı. Aiskhylos'un "Zincire Vurulmuş Prometheus" oyununda Zeus tiran olarak görülmekteydi ve aynı nedenden dolayı oyundaki karakterler tarafından tiran terimi kendisi için kullanılıyordu. Zeus Prometheus'u insanlar için yaptığı, onları normalde olduklarından daha tanrısal kılacak iyiliklerden dolayı cezalandırıyordu. Zeus ona çok ama çok kızgındı, bu nedende onu hapsetmiş, daha sonra da Kafkas Dağları'nda kuşlar sonsuza dek onun ciğerini gagalasin diye bir kayaya zincirlemiştir; burada da en kötüsünden Yunan cehennemi



betimlenmekteydi. Bir tiran gibi davranıyordu, bu da tanrıların kralına bile yakışmıyordu. Daha sonra Platon, tiranlığı doğallıkla en kötü “şer” olarak betimleyerek, anti-demokratik önyargılarından dolayı, “Tiranlık demokrasinin en doğal sonucudur, çünkü insanlar kendi kendilerini kontrol edemez” der. “Bu iş için yeterli olamazlar ve kuvvetli, saldırgan ve bencil bir adamın kendisini tiran ilan etmesi aslında sadece bir zaman meselesidir.”

Bu, aslında Yunan düşünüşünün en belirleyici özelliklerinden biridir. Tiranlık da monarşi de, bunlar özgür insanlar için uygun olamaz. Yunanlılar, kendilerinin doğal olarak özgür olduklarına inanırdı ve tiranlık olduğu sürece de özgür olamazlardı. Ama tiranlık aslında doğal olarak özgür olmayan barbarlar için doğal bir yaşam biçimi oluşturuyordu. Bu işimize yarıyor. Bu bir çeşit etnik odaklı bir bakış açısı olsa da Yunanlılar bunu çok dikkatli açıklamıştır; ama diyebilirsiniz ki, neden bunu bu şekilde söylesinler ki? Tabii ki bunun derinliklerine baktığınızda gördüğünüzü ırkçı bir önyargıdır, aslında bu isteselerdi, daha iyi bir sav olurdu. Derlerdi ki, Aristoteles’in dediği gibi, “Özgür olabilmek için *polis*de yaşamak gerekir, çünkü özgür olarak yaşanabilecek tek yer burasıdır.” Yunanlılar *polis*de yaşamayı tercih ettiği için özgürlerdi. İnsanlar hükümdar ve tiranların kölesi olarak yaşamayı yeğlerler, çünkü doğalarında kölelik vardır. Bu önyargı çok derin bir konu oluşturur. Yunanlılar Perslerle savaşmak durumunda kalınca, istila edilmeleri durumundan daha fazla bir kaygıları olmamıştı ve topraklarını korumak zorundaydılar. Gelecek derste şimdiye dek konuştuklarımıza istisna bir konuya değineceğiz: Sparta, hiç bir Yunan devletine benzemeyen bir devlettir.

[Metin sonu]